

Evaluation of the Physical-Functional Aspect of City Form Based on Compact City Approach in 22 Districts of Tehran

Somayeh Fathi, Homayoon Nooraie¹✉

¹. Master's Degree in Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University Isfahan, Isfahan, Iran.

². Associate Professor of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: H.nooraie@au.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: *19 October 2023*

Revised: *25 November 2023*

Accepted: *04 February 2024*

Published online: *20 March 2024*

Keywords:

Assessment,

City form,

Compact city,

Tehran city.

Introduction: A compact city is a sustainable urban form. The main goal of this idea is to create cities with high density but far from the problems in the modernist city. This research aims to evaluate the physical-functional aspect of city form based on the compact city approach in 22 districts of Tehran.

Data and Method: Eight indicators of mix and variety of uses, density of residential buildings, percentage of rehabilitation and renovation of urban decay, population density, street density, subway coverage, bus coverage, and bicycle paths have been used. The research method is applied research and the findings obtained from the network analysis in ArcGis and Shannon entropy were obtained and then Merez method was used for weighting the parameters and Cocos method was used for ranking the options which were the same areas of Tehran.

Results: In order to rank the regions of Tehran in terms of a physical-functional aspect of compact urban form, at first, data related to each measure was collected for 22 regions and then the score of each measure was converted into a standard score. Finally, the areas of Tehran city were divided into five groups according to the level of physical-functional aspect of compact urban form parameters.

Conclusion: The results show that each of the regions has different criteria of 8 parameters of the physical-functional aspect of compact urban form, that region 6 with $k=2.154$ has the highest priority and region 19 with $k=1.333$ has the lowest priority and potential for compact urban form. In addition, other regions are also ranked according to the final score.

Cite this article: Fathi, Somayeh., Nooraie, Homayoon. (2024). Evaluation of the Physical-Functional Aspect of City Form Based on Compact City Approach in 22 Districts of Tehran. *Urban Social Geography*, 11 (1), 169-184. <http://doi.org/10.22103/JUSG.2024.2123>

© The Author(s).

Publisher: *Shahid Bahonar University of Kerman.*

DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2024.2123>

¹ **Corresponding Author:** Nooraie, H., Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University Isfahan, Isfahan, Iran.

✉ H.nooraie@au.ac.ir (+98) 9133125938

English Extended Abstract

Introduction

Population growth and urbanization in recent decades have led to increased population density and the spatial expansion of cities both horizontally and vertically. To manage this situation, leveling districts with an approach based on "physical and functional form according to the compact city model" is appropriate. This helps in determining the indicators of compactness and the necessary infrastructure while mitigating inequalities. A compact city, as a sustainable form, consists of dense, rowed buildings that integrate urban space with various functions and rely heavily on pedestrian systems and public transportation.

Tehran, a city divided into 22 districts with a population of around 9.5 million, faces numerous challenges similar to those encountered by large metropolitan areas worldwide. It also has significant issues related to the lack of control in physical development. Therefore, achieving a reasonable population density and balanced building density in proportion to other urban amenities and mixed land uses, supported by an efficient transportation system, will result in desirable urban compactness in Tehran's districts, fulfilling sustainability objectives. The present study aims to evaluate the physical and functional form of the city based on the compact city approach across the 22 districts of Tehran.

Data and Method

This research is descriptive-analytical based on the results obtained. In terms of its outcomes, it is an applied study, and from the perspective of variables, it involves quantitative variables. The analysis of the indicator was conducted using network analysis in ArcGIS and Shannon entropy along with the relevant formulas. After describing and analyzing each Indicator, the Merce method was used for weighting the Indicator, and the Cocoso method was applied to rank the districts of Tehran. Finally, the weights of these districts were normalized using a formula, and based on a five-point Likert scale, the districts were categorized into five groups in terms of the status of compact urban form Indicator. This categorization was then presented as a unified map using Geographic Information Systems (GIS).

Results

To rank the districts of Tehran in terms of the physical and functional form of a compact city, data related to each indicator were first collected for the 22 districts. Then, the score for each indicator was converted into a standardized score. Ultimately, the districts of Tehran were categorized into five groups based on their level of adherence to the physical and functional index of a compact city: Completely Dispersed Urban Form, including districts 4, 9, 19, 21, Dispersed Urban Form, including districts 1, 18, Semi-Compact Urban Form, including districts 3, 12, 13, 15, 16, 22, Compact Urban Form, including districts 2, 7, 10, 14, 17, 20, Completely Compact Urban Form, including districts 5, 6, 8, 11.

Conclusion

The results indicate that the level of compliance with the eight Indicators of the physical and functional form of a compact city varied across the districts. District 6 had the highest priority with a score of $k=2.154$, while District 19 had the lowest priority and potential for developing a compact urban form, with a score of $k=1.333$. The other districts were also ranked according to their final scores. Therefore, to address the existing weaknesses in these districts, improve them, and achieve a compact urban form in Tehran, it is essential to thoroughly understand, examine, analyze, and plan for increasing diversity and mixed land use, building and population density, the percentage of renewal and revitalization of deteriorated areas, optimal street density, high accessibility to public transportation, increasing the number of bus and metro stations, reducing walking distance to public transit stations, and expanding bicycle routes, which is a promising solution for making urban transportation systems more sustainable.

ارزیابی فرم کالبدی و عملکردی شهر بر مبنای رویکرد شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران

سمیه فتحی، همایون نورایی^۱ ✉

۱. کارشناس ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران. **رایانامه:** H.noorae@ui.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

مقدمه: شهر فشرده یک فرم شهری پایدار است. هدف اصلی این ایده خلق شهرهایی با فشردگی و تراکم بالا اما به‌دور از مشکلات موجود در شهر مدرنیستی است. هدف از پژوهش حاضر، ارزیابی فرم کالبدی و عملکردی شهر بر مبنای رویکرد شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران می‌باشد.

نوع مقاله: **مقاله پژوهشی**

داده و روش: از هشت شاخص اختلاط و تنوع کاربری‌ها، تراکم ساختمانی مسکونی، درصد احیا و نوسازی بافت فرسوده، تراکم جمعیتی، تراکم خیابان، پوشش‌دهی مترو، پوشش‌دهی اتوبوس، مسیرهای دوچرخه استفاده شده است. روش پژوهش از نظر هدف، کاربردی بوده و یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل شبکه در ArcGis و آنتروپی شانون به‌دست‌آمده و سپس از طریق روش Mercator برای وزن‌دهی سنجها و از روش Cocoso برای رتبه‌بندی گزینه‌ها که همان مناطق شهر تهران بود استفاده شده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۰۱

یافته‌ها: به‌منظور رتبه‌بندی مناطق شهر تهران از نظر فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده، در ابتدا داده‌های مرتبط با هر سنجه برای مناطق ۲۲ گانه جمع‌آوری گردید و سپس امتیاز مربوط به هر سنجه به نمره استاندارد تبدیل شد. در نهایت مناطق شهر تهران به لحاظ سطح برخورداری از سنجه‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده، به پنج گروه تقسیم گردید.

کلیدواژه‌ها:

ارزیابی،

فرم شهر،

شهر فشرده،

شهر تهران.

نتیجه‌گیری: نتایج بیانگر آن است که میزان برخورداری هر کدام از مناطق از سنجه‌های ۸ گانه فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده متفاوت بود که منطقه ۶ با $k=2.154$ بالاترین اولویت و منطقه ۱۹ با $k=1.333$ کم‌ترین اولویت و پتانسیل جهت فرم فشرده شهری را دارد. همچنین مناطق دیگر نیز با توجه به امتیاز نهایی رتبه بندی شدند.

استناد: فتحی، سمیه؛ نورایی، همایون. (۱۴۰۳). ارزیابی فرم کالبدی و عملکردی شهر بر مبنای رویکرد شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران. *جغرافیای اجتماعی*

شهری، ۱۱ (۱)، ۱۶۹-۱۸۴. DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2024.2123>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2024.2123>

مقدمه

تلاش برای دستیابی به ساختار و شکل شهری پایدار پس از نیمه دوم قرن بیستم و راهکارهایی مانند رشد هوشمند، تشدید شد. شهر فشرده یک فرم شهری پایدار و فشرده است که در آن ساختمان‌ها به صورت ردیفی و فشرده در کنار هم قرار گرفته‌اند. در این الگو، تراکم شکلی معقول و منطقی دارد، فضای شهری از عملکردهای مختلفی تلفیق یافته و زندگی شهری بیش از آنکه بر استفاده مفرط از اتومبیل استوار باشد، مبتنی بر سیستم‌های پیاده و حمل‌ونقل عمومی است (آروین و پورا احمد، ۱۴۰۰، ۲۶۲).

خاستگاه تفکر شهری فشرده را می‌توان در اصلاح‌طلبان برنامه‌ریزی قرن بیستم مانند لوکوربوزیه و جین جیکوبز جستجو کرد که مدل‌های مختلفی برای شهر متراکم ارائه کردند. نظریه‌پردازی و مطالعات اولیه شهر فشرده و پراکندگی باهدف شناسایی میزان پایداری فرم فشرده شهری مشترک است. تمرکز پایداری، داده‌های تجربی روش‌شناسی و در نتیجه دانش تولید شده توسط این کار را مشخص کرد که در ماهیت مقایسه‌ای بسیاری از تحلیل‌ها مشهود است. ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی اشکال مختلف شهری (تراکم در مقابل پراکندگی) معمولاً با مقایسه موردی یا مدل‌های آماری همبستگی و چندمتغیره اندازه‌گیری می‌شوند (3: Haarstad et al, 2023).

مؤلفه‌های مختلف با پتانسیل تأثیرگذاری بر پایداری فرم شهری، شامل: اندازه، شکل، تراکم و فشردگی شهرها، فرایندهای تشدید و تمرکززدایی؛ کاربری زمین، کاربری‌های مختلط، طرح و نوع ساختمان (به‌ویژه مسکن) و فضاهای سبز و باز می‌باشد. این مؤلفه‌ها و تحقیقات ارائه شده در دستیابی به شکل و فرم پایدار شهری، نقطه شروع مفیدی است که از آنجا می‌توان تجربیات کشورهای در حال توسعه را با هم مقایسه کرد. کاهش وابستگی خودرو؛ محدود کردن مصرف مصالح ساختمانی و زیرساختی؛ کاهش آلودگی؛ حفظ تنوع برای انتخاب در میان محل‌های کار، امکانات خدماتی و تماس‌های اجتماعی؛ و محدود کردن از دست دادن مناطق سبز و طبیعی. این امر با این واقعیت توجیه می‌شود که شهر فشرده بر تشدید توسعه و فعالیت‌ها تأکید می‌کند، محدودیت‌هایی برای رشد شهری ایجاد می‌کند، استفاده از زمین را تشویق می‌کند، و بر اهمیت حمل‌ونقل عمومی و کیفیت طراحی شهری تمرکز می‌کند. در مجموع، شهر فشرده از مزایای تراکم‌سازی و از طیف گسترده‌ای از مزایای زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی که از طریق برنامه‌ریزی و توسعه مناسب ارائه می‌کند، بهره می‌برد (Bibri & et al, 2020).

برنامه‌ریزی و توسعه شهری فشرده، در ۳۰ سال گذشته یا بیشتر، پاسخ مطلوب به چالش‌های توسعه پایدار بوده است. به دلیل پیامدهای مثبت آن از نظر کمک به اهداف اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی پایداری، به شدت توسط سیاست‌های جهانی و محلی ترویج می‌شود.

نرخ پیش‌بینی شده ۷۰ در صدی شهرنشینی تا سال ۲۰۵۰ (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵) نشان می‌دهد که پایداری محیط شهری یک عامل کلیدی در تاب‌آوری جهانی در برابر تغییرات آتی خواهد بود. رشد شهری مشکلات مختلفی را ایجاد می‌کند که پایداری شهرها را به خطر می‌اندازد، زیرا باعث ایجاد مشکلات بسیار زیادی می‌شود (Bibri et al 2020: 2). مدل شهر فشرده و ویژگی‌های آن را می‌توان راهبرد بهبود چالش‌های مربوط به توسعه در شهر دانست و پایداری را به همراه خواهد داشت و دولت‌های شهری در کشورها به دلیل مسائل ناشی از رشد شهری با چالش‌های مهمی در زمینه پایداری زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی مواجه خواهند شد و با دنبال کردن متغیرهای شهر فشرده که از طریق شیوه‌های برنامه‌ریزی و استراتژی‌های توسعه به دست آمده است، فرم پایدار در شهرها به صورت فشرده توجیه و تشریح می‌شود.

در نتیجه، با دنبال کردن متغیرهای شهر فشرده که از طریق شیوه‌های برنامه‌ریزی و استراتژی‌های توسعه به دست آمده است، می‌توان فرم پایدار در شهر تهران را به صورت فشرده توجیه و تشریح کرد. با توجه به خلاصه مذکور، هدف از این مقاله ارائه چارچوبی چندبعدی برای ارزیابی فرم شهر بر مبنای رویکرد شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران و تحلیل و

سطح بندی مناطق ۲۲ گانه کلانشهر تهران برمبنای این رویکرد می باشد. چراکه کلانشهر تهران با ۲۲ منطقه و جمعیتی حدود ۹ و نیم میلیون نفر با مسائل و مشکلات بی شمار مرتبط با عدم و هدایت کنترل تحولات کالبدی روبرو است و در نتیجه می توان از طریق به کارگیری فرم شهری فشرده غلبه بر بسیاری از مشکلات بخصوص در بعد کالبدی را فراهم نمود. لذا در راستای هدف فوق، ابتدا سنجه های کالبدی و عملکردی فرم فشرده از طریق مراجعه به مبانی نظری استخراج گردیده است و سپس وضعیت مناطق ۲۲ گانه شهر تهران براساس این سنجه ها مورد سنجش و تحلیل قرار گرفته است.

پیشینه نظری

تعریف و خاستگاه شهر فشرده

خاستگاه تفکر شهری فشرده را می توان در اصلاح طلبان برنامه ریزی قرن بیستم مانند لوکوربوزیه و جین جیکویز جستجو کرد که مدل های مختلفی برای شهر متراکم ارائه کردند. نظریه پردازی و مطالعات اولیه شهر فشرده باهدف شناسایی میزان پایداری فرم فشرده شهری در مقایسه با پراکندگی مشترک است (Haarstad et al, 2023: 3).

شکل ۱- سیر تحول مفهوم شهر فشرده
 مأخذ: (Wang, 2022, 26)

مفهوم شهر فشرده در درجه اول از طریق طراحی فضایی تحقق می یابد که بر شکل شهری به عنوان یک عامل تعیین کننده در شکل دادن به یک جامعه پایدار تأکید می کند و بر مرزهای رشد خاص برای مهار پراکندگی اصرار دارد. در بسیاری از شهرهای اروپایی، شکل فشرده شهر به سیاست شهری نفوذ کرده است (Kain et al, 2022: 130). سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱ بیان کرده است که ساختار شهر فشرده شکل شهری خاصی را پیش فرض نمی گیرد و کلان شهرهای مختلف باید ساختارهای شهری متفاوتی را برای تشکیل یک شهر فشرده (تک مرکزی، چندمرکزی یا رویکردهای دیگر) دنبال کنند. به عنوان مثال، یک شهر فشرده تک مرکزی ممکن است در کلان شهرها واقع بینانه نباشد، زیرا ممکن است اثرات خارجی منفی قابل توجهی ایجاد کند (به عنوان مثال، تراکم ترافیک یا آلودگی هوا) و مزایای یک شهر فشرده را جبران کند. در عوض، یک شهر فشرده چندمرکزی ممکن است در این مورد ارجح باشد (Fan & Chapman, 2022: 3 به نقل از OECD, 2012).

¹ OECD

ابعاد و شاخص‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده

محققین ابعاد اصلی فرم شهری فشرده را ترکیب کرده‌اند. اهلفلد و پیتروستفانی^۱ ۱۸۹ مطالعه را بررسی کردند و سه دسته اصلی از ویژگی‌های شهر فشرده را یافتند که عبارت‌اند از: تراکم اقتصادی، تراکم مورفولوژیکی و کاربری مختلط. کوثرکار و همکاران^۲ شش جنبه از فرم شهری فشرده شامل تراکم، توزیع تراکم، کاربری‌های مختلط، شبکه حمل‌ونقل، دسترسی و شکل را اندازه‌گیری کرد. بیبری و همکاران^۳ چهار بعد شهر فشرده را به‌عنوان فشردگی، تراکم بالا، ترکیب کاربری زمین و حمل‌ونقل پایدار شناسایی کرد. در اکثر مطالعات ابعاد کلیدی دارای تفاوت‌های اندک و گاهی اوقات با یکدیگر همپوشانی دارند. همه این ویژگی‌ها بر جنبه‌هایی تمرکز دارند که می‌توانند پایداری شهری را بهبود بخشند. به‌عنوان مثال، تراکم بالای جمعیت و مسکونی باعث بهبود بهره‌وری انرژی و کاهش بیشتر مصرف انرژی سرانه می‌شود. توسعه کاربری مختلط و دسترسی بالا باعث کاهش مسافت سفر به محل کار، سرگرمی و خدمات محلی شد. این رویکرد همراه با توسعه ترانزیت محور است که اتصال حمل‌ونقل عمومی را برای کاهش استفاده از خودروهای شخصی و کاهش بیشتر آلودگی هوا و انتشار گازهای گلخانه‌ای افزایش می‌دهد (Ahlfeldt & Pietrostefani, 2017; Kotharkar et al, 2012; Bibri et al, 2020). (Fan & chapman, 2022, 4 به نقل از

دستیابی به فشردگی فرم شهری در سطح جامعه، بخش مهمی از استراتژی توسعه پایدار در شهرهای با توسعه تراکم بالا می‌باشد. کاربری مختلط زمین نقش مهمی در تشویق حمل‌ونقل عمومی ایفا می‌کند؛ زیرا مسافت سفر و استفاده از خودرو را کاهش می‌دهد. روند توسعه شهری توجه زیادی را به خود جلب می‌کند، هجوم مردم و ساخت ساختمان‌های بزرگ و کاربری مختلط و توسعه فشرده زمین، بیان مهمی از شهر فشرده است. این یک مفهوم جدید مبتنی بر استفاده بهینه از منابع کاربری اراضی و توسعه شهر است (fang et al, 2023: 194).

ویژگی‌های شهر فشرده در برخی موارد به‌عنوان «سه D» که توسط سرورو و کوکلمن^۴ (۱۹۹۷) ابداع شده‌اند، تعریف شده‌اند: "density" تراکم (جمعیت و اشتغال)، "diversity" تنوع (نسبت کاربری‌های متفاوت زمین، مختلط عمودی، نزدیکی به کاربری‌های خرده‌فروشی تجاری)، و "design" طراحی (الگوهای خیابان، طراحی سایت) (Ahlfeldt and Pietrostefani, 2017: 7).

در مجموع بر مبنای مبانی نظری فوق، سنجه‌های فرم فشرده در بعد کالبدی و عملکردی در جدول ۱ ارائه گردیده است:

جدول ۱- سنجه‌های فرم شهری فشرده در بعد کالبدی و عملکردی

منابع	سنجه
(قربانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸)، (نیک پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۶)	تراکم خیابان
(آروین و پوراحمد، ۱۴۰۰: ۲۶۶)، (حسینی، ۱۳۹۶: ۹۷)، (شاهینی فر و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۷) (Nadeem et al, 2021: 2), (Lee & lim, 2018: 5), (Bibri, 2020: 4), (Metre et al, 2021: 524)	مسیرهای دوچرخه
(آروین و پوراحمد، ۱۴۰۰: ۲۶۶)، (زیاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۲۲)، (حسینی، ۱۳۹۶: ۹۷)، (شاهینی فر و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۶)	حمل‌ونقل عمومی

¹ Ahlfeldt & Pietrostefani

² Kotharkar et al

³ Bibri et al

⁴ Certero and Kockelman

(Nadeem et al,2021:2), (Haarstad et al, 2023: 3), (Fahim & Miti, 2021: 1), (Bibri,2020: 43), (Metre et al,2021: 524), (Mouratidis, 2021: 2), (wang,2022: 118)	
(آروين و پورا احمد، ۱۴۰۰: ۲۶۶)، (حسيني، ۱۳۹۶: ۹۸)، (زياري و همكاران، ۱۳۹۱: ۲۲۲)، (حاتمي و كيافر، ۱۳۹۵: ۳)، (شاهيني فر و همكاران، ۱۳۹۵: ۴۴) (Nadeem et al,2021:2), (Bibri et al,2020: 1), (Fahim & Miti, 2021: 1) , (Bibri,2020: 43), (Metre et al,2021: 524) ، (wang,2022: 118), (Mohd Rani, 2015: 825)	كاربري زمين تركيبي و اختلاط كاربري
(آروين و پورا احمد، ۱۴۰۰: ۲۷۹) / (زياري و همكاران، ۱۳۹۱: ۲۲۲)، (حاتمي و كيافر، ۱۳۹۵: ۵)	نوسازي ساختمان‌هاي فرسوده
(شاهيني فر و همكاران، ۱۳۹۵: ۴۵) (rode, 2014), (Hassen & hofstad,2013)	تراكم ساختماني
(نيك‌پور و همكاران، ۱۳۹۷: ۸۴)، (شاهيني فر و همكاران، ۱۳۹۵: ۴۶) (Conticelli, 2020: 6)	تراكم جمعي

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

پيشينه عملي

سيف‌الدينی و همكاران (۱۳۹۱) پژوهشي را با عنوان "تبين پراكنش و فشرديگي فرم شهري در آمل با رويكرد فرم شهري پايدار" انجام داده‌اند. پژوهش حاضر باهدف مرور انواع فرم‌هاي شهري و بررسي رابطه آن‌ها با مفاهيم پايداري و همچنين بررسي ضرورت ايده شهر فشرده در گفتمان‌هاي توسعه شهري پايدار انجام شده است. براي سنجش فرم از روش‌ها و مدل‌هاي كمي و براي شناخت الگوي ر شد كالبدی شهر و تهيه نقشه‌ها از روش خودهمبستگي فضايي در ArcGis استفاده شده است. نتايج به دست آمده از اين پژوهش نشان مي‌دهد كه شهر آمل با اين كه در طول ۴۰ سال گذشته از فرم پراكنده برخوردار بوده است، اما در دهه اخير از ميزان پراكنش آن كاسته شده و روند تمرکزگرايانه‌اي را در پيش گرفته است، اما در دهه اخير از ميزان پراكنش آن كاسته شده و روند تمرکزگرايانه‌اي را در پيش گرفته است كه اين امر شكل گيري بافت‌هاي متراكم و فشرده‌اي را در نواحی داخلی شهر موجب شده است.

شاهيني فر و همكاران (۱۳۹۵) پژوهشي را در مورد "تحليل ظرفيتي فرم شهر با تأكيد بر الگوي شهر فشرده (مطالعه موردی: شهر گرگان)" انجام داده‌اند. پژوهش حاضر باهدف تحليل ظرفيتي فرم شهر با تأكيد بر الگوي شهر فشرده در شهر گرگان مي‌باشد كه روش آن تركيبي از روش‌هاي تحليلي - اکتشافی و مطالعات ميدانی و پيمائشي است كه ابتدا از هشت شاخص در ارتباط با الگوي شهر فشرده استفاده شده است و يافته‌هاي به دست آمده از تحليل فضايي - مكاني با استفاده از نرم‌افزار GIS و روش‌هاي تصميم‌گيري چندمعياره MADM و مدل SAR، منطقه چهار داراي بيشترين پتانسيل و منطقه يك داراي كمترين پتانسيل جهت پياده‌سازي الگوي رشد فشرده شهري است. بررسي كالبدی فضايي شهر گرگان نشان مي‌دهد كه اين شهر در برخي مناطق داراي پراكندگي در فرم و ساختار خود است.

نيك‌پور و همكاران (۱۳۹۷) پژوهشي را در مورد "ظرفيت‌سنجی فرم محلات بر اساس الگوي شهر فشرده مطالعه موردی: شهر بابلسر" انجام داده‌اند. پژوهش حاضر با هدف مطالعه سنجش ظرفيت فرم محلات بر مبنای الگوي شهر فشرده است. براي استخراج و طبقه‌بندي اطلاعات اين پژوهش از نرم‌افزار (GIS) بهره گرفته شده است. از روش آنتروپي براي تعيين ميزان اختلاط محله‌هاي ۲۲ گانه شهر استفاده شده است، و به منظور رتبه‌بندي فرم محلات از روش كوپراس (COPRAS) استفاده شد. و نتايج نشان مي‌دهد كه الگوي رشد در اكثر محلات، فرم پراكنده‌اي را نشان مي‌دهد كه در

صورت توجه به مزایای فرم فشرده و در سایه برنامه‌ریزی صحیح و مدیریت کارآمد، می‌تواند پایداری بیشتری را برای محلات ایجاد نماید.

قربانی و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی را در مورد "تحلیل الگوی پراکنش و فشردگی فرم شهری با رویکرد فرم شهری پایدار در کلان‌شهرها (مطالعه موردی: کلانشهر تبریز)" انجام داده‌اند. پژوهش حاضر باهدف بررسی انواع فرم‌های شهری و رابطه آن با مفاهیم پایداری و ساماندهی الگوی توسعه، فرم شهری تبریز است. از روش اسنادی برای جمع‌آوری داده‌ها و از مدل‌های آنتروپی شانون، هلدرن و ضریب جینی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که باتوجه به نزدیک بودن مقدار آنتروپی به مقدار حداکثر، رشد شهر پراکنده هست و در بررسی بی‌قوارگی شهر با استفاده از مدل هلدرن ۶۹ درصد از رشد فیزیکی شهر مربوط به رشد جمعیت و ۳۱ درصد رشد شهر مربوط به رشد افقی و اسپرال شهر بوده است و باتوجه به مقدار ضریب جینی که برابر با ۰,۰۰۵ می‌باشد، رشد فیزیکی شهر به حالت پراکنده و دارای الگوی غیرمترکم است.

آروین و پورا احمد (۱۴۰۰) پژوهشی را در مورد "تبیین نظری ساختار شهر فشرده چنددهسته‌ای به منظور ایجاد فرم شهری پایدار" انجام داده‌اند. پژوهش حاضر باهدف تبیین نظری رویکرد ساختار فشرده چنددهسته‌ای در چارچوب نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری انجام شده است و روش این پژوهش، کیفی و مبتنی بر بررسی متون نظری مطرح در حوزه‌های پراکنده‌رویی شهری، شهر فشرده و ساختار چنددهسته‌ای است. در راستای هدف تبیینی مقاله، از روش اسنادی و کتابخانه‌ای با مرور مقالات استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده در این تحقیق نشان دادند که شهر فشرده چنددهسته‌ای با شاخص‌هایی مانند افزایش تراکم، تقویت حمل‌ونقل عمومی، افزایش کاربری ترکیبی، تسهیل خدمات‌رسانی، کاهش فاصله بین محل سکونت و محل کار، تشدیدسازی و میان‌افزایی به‌عنوان آخرین ساختار برای تحقق توسعه پایدار شهری پیشنهاد می‌شود. رودولف و همکاران^۱ (۲۰۱۸) پژوهشی را در مورد "برنامه‌ریزی برای اشکال شهری فشرده: رویکردهای مدیریت رشد محلی و تکامل آنها در طول زمان" انجام داده‌اند. رشد شهری یک موضوع کلیدی برای برنامه‌ریزی فضایی است؛ زیرا بر الگوهای شهری تأثیر می‌گذارد و مناظر باز را مختل می‌کند. برای هدایت مؤثر رشد شهری به سمت اشکال شهری فشرده، بسیاری از سیاست‌های مدیریت رشد در دهه‌های اخیر توسعه یافته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که شهرداری‌های بزرگ از طیف وسیعی از سیاست‌های تقویت‌کننده در طول دهه‌ها استفاده می‌کنند. در مقابل، شهرداری‌های کوچک عمدتاً به مقررات مرسوم استفاده از زمین متکی هستند. فقدان سیاست‌های مبتکرانه، توانایی شهرداری‌های کوچک را برای مدیریت مؤثر رشد شهری مورد تردید قرار می‌دهد.

گانگ و همکاران^۲ (۲۰۲۰) پژوهشی را در مورد "فرم فشرده شهری و الگوی گسترش، تراکم شهری را کاهش می‌دهد: یک چشم‌انداز جهانی" انجام داده‌اند. در این تحقیق تأثیرات شکل شهری و الگوی گسترش را بر کاهش تراکم در ۲۰۰ شهر جهانی تعیین کرده‌اند. از باز بودن و مجاورت برای نشان‌دادن پراکنده‌گی و فشردگی مناطق ساخته شده استفاده شده و نسبت‌های گسترش در سه الگو جمع‌آوری شده است. از تحلیل همبستگی برای شناسایی متغیرهای توضیحی و مدل‌های رگرسیونی استفاده شده است. نتیجه تحقیق این است که فرم شهری فشرده و الگوی گسترش می‌تواند کاهش تراکم را کاهش دهد. سیاست‌های کاربری زمین که از رشد فشرده حمایت می‌کنند، تشویق می‌شوند تا کاهش تراکم شهری را کاهش دهند، به‌ویژه در مناطق پرجمعیت سریع شهری.

فهیم و میتی^۳ (۲۰۲۱) پژوهشی را در مورد "اندازه‌گیری فرم فشرده شهری پایدار: مطالعه موردی در مورد دانموندی و اوتارا" انجام داده‌اند. هدف این مطالعه بررسی ابعاد مختلف و شاخص‌های مرتبط برای درک و اندازه‌گیری فشردگی در

1 Rudolf et al

2 Gang et al

3 Fahim & miti

زمینه داکا است و دانمندی و اوتارا به عنوان نمونه مطالعاتی انتخاب شده است. این پژوهش با استفاده از دو رویکرد کیفی و کمی انجام شده است. اطلاعات مربوط به سنجش تراکم از طریق پرسش نامه و پیمایش مشاهده میدانی جمع آوری شد و ۲۰۰ نفر نمونه انتخاب شدند. متخصصان برای مصاحبه انتخاب شدند تا استاندارد اندازه گیری تراکم را برای شهر داکا به دست آورند. داکا تا حدودی فشرده است، اما به دلیل رشد بی رویه و کنترل نشده، عدم برنامه ریزی و غیره، پایداری وجود ندارد. برای دستیابی به پایداری شهری نیازمند تجمیع سیاست ها، برنامه های مناسب است.

متر و همکاران^۱ (۲۰۲۱) پژوهشی را در مورد "شهر فشرده و تأثیرات مرتبط با آن بر توسعه پایدار در مناطق شهری" انجام داده اند. هدف این مطالعه بررسی شهر ناگپور در هند در بافت شهری فشرده می باشد. سعی در تجزیه و تحلیل جنبه های فیزیولوژیکی دارد و مفهوم شهر فشرده را بررسی می کند و تلاش می کند تأثیر آن را بر توسعه پایدار در زمینه هند بررسی کند. این مطالعه مقایسه موفقی را بین توسعه پراکنده و توسعه فشرده نشان می دهد که کارایی استفاده از زمین و منابع را افزایش می دهد. کاهش زمان سفر باعث تشویق زمان اجتماعی بهتر و جوامع پایدار می شود و همچنین شامل کاهش مسافت و مصرف سوخت می شود. نتیجه تحقیق این است که توسعه فشرده می تواند در مناطق شهری و همچنین در مناطق روستایی اجرا شود و به حفظ تعادل محیطی کمک می کند و اجرای مفهوم شهر فشرده، ارتقا کیفیت زندگی و پایداری را به دنبال دارد.

داده ها و روش شناسی

این تحقیق از باب نتایج، کاربردی بوده و از منظر متغیر، شامل متغیرهای کمی است و در دسته تحقیقات توصیفی قرار می گیرد و به صورت اسنادی - کتابخانه ای انجام می شود. به منظور گردآوری اطلاعات از شیپ فایل شهر تهران مربوط به سال ۱۳۹۵ و ۱۴۰۰، از سالنامه آماری شهر تهران مربوط به سال ۱۴۰۰ استفاده شده است. داده ها و اطلاعات لازم از مرکز آمار و نقشه های کاربری اراضی و شبکه ارتباطی و حمل و نقل عمومی شهر تهران استخراج شده است. گام اول: از شاخص آنتروپی شانون برای اندازه گیری اختلاط و تنوع کاربری استفاده شده است.

$$H = - \sum_{i=1}^n P_i \times \ln(P_i) \quad , \quad G = \frac{H}{\ln n}$$

در این رابطه؛ H: مقدار آنتروپی شانون، P_i : نسبت مساحت هر کاربری از مساحت کل کاربری های منطقه، n: مجموع مناطق می باشد. با توجه به اینکه شاخص آنتروپی شانون، نشان دهنده مقداری است که کاربری ها به صورت ناهمگن در یک منطقه توزیع شده اند. مقدار صفر در این شاخص نشان از همگونی دارد و وقتی اتفاق می افتد که تمام کاربری ها از یک نوع باشند. مقدار یک به معنی ناهمگونی کامل است، یعنی منطقه مورد نظر دارای توزیع یکنواختی از نظر کاربری های مختلف است.

گام دوم: برای تراکم ساختمانی مسکونی از فرمول زیر استفاده شده است و مساحت زمین و تعداد طبقات از شیپ فایل شهر تهران استخراج و در ArcGIS تراکم محاسبه شده است:

ضریب سطح اشغال = مساحت زمین × سطح اشغال

طبقات × سطح اشغال = تراکم ساختمانی

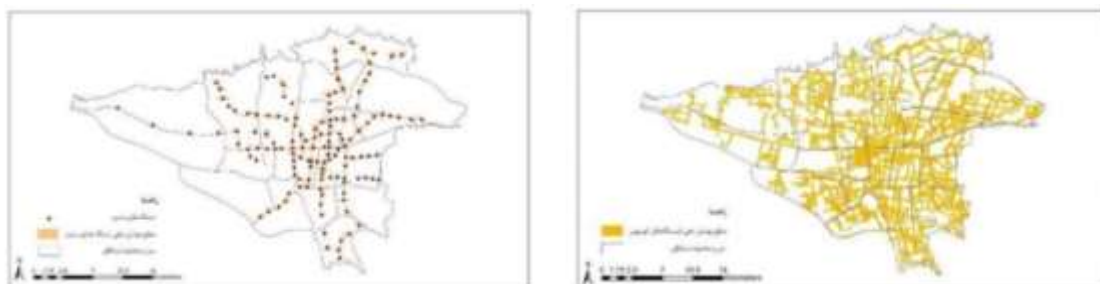
گام سوم: درصد احیا و نوسازی بافت فرسوده تا پایان سال ۱۴۰۰ که از سازمان نوسازی شهر تهران تهیه شد، ارائه شده است.

گام چهارم: از طریق جمعیت در واحد سطح (نفر در هکتار) تراکم جمعیتی در سطح مناطق به دست آمده است.

گام پنجم: تراکم خیابان از نسبت مساحت شبکه ارتباطی محدوده به کل مساحت محدوده به دست آمده است.

¹ Metre et al

گام ششم: در این گام به بررسی سطح پوشش‌دهی ایستگاه‌های مترو و اتوبوس که از ابزار تحلیل شبکه در پایگاه‌داده‌های مکانی پرداخته شده است و در این مقاله از طریق فاصله ۸۰۰ متری از ایستگاه‌های مترو و فاصله ۴۰۰ متری از ایستگاه‌های اتوبوس براساس معابر موجود در شهر تهران در نرم افزار Arc Gis، سطح پوشش‌دهی مترو و اتوبوس بررسی گردیده است.

شکل ۲- پوشش‌دهی ایستگاه‌های اتوبوس و مترو در شهر تهران

گام هفتم: به منظور بررسی وضعیت مسیرهای دوچرخه، درصد نسبت طول مسیرهای دوچرخه به طول کل مسیرهای موجود منطقه در نرم‌افزار ArcGis، محاسبه گردیده است.

گام هشتم: پس از توصیف و تحلیل هر سنجه، به منظور وزن‌دهی به سنجه‌ها از روش (Merec) استفاده گردید. روش Merec، روش جدیدی بر اساس اثرات حذف سنجه‌ها برای تعیین وزن سنجه‌ها در یک مسئله تصمیم‌گیری چندمعیاره پیشنهاد شده است. این روش در دسته روش‌های وزن‌دهی عینی برای به دست آوردن وزن سنجه‌ها قرار می‌گیرد. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، از اثر حذف هر سنجه بر عملکرد گزینه‌ها برای تعیین وزن سنجه‌ها استفاده می‌کند. به سنجه‌هایی که تأثیرات بالاتری بر عملکرد دارند، وزن‌های بیشتری تعلق می‌گیرد. در این روش ابتدا باید سنجه‌هایی برای عملکرد گزینه‌ها تعریف کنیم.

بر اساس این روش، در مرحله اول، ماتریس تصمیم ساخته می‌شود که رتبه‌بندی یا مقادیر هر گزینه را در مورد هر سنجه نشان می‌دهد. در مرحله دوم ماتریس تصمیم نرمال‌سازی می‌شود. در مرحله سوم عملکرد کلی گزینه‌ها (S_i) محاسبه می‌شود. مرحله چهارم، از معیار لگاریتمی مشابه مرحله قبل استفاده می‌شود. تفاوت این مرحله با مرحله ۳ در این است که عملکرد جایگزین‌ها (S'_{ij}) محاسبه می‌شود. مرحله پنجم، مجموع انحرافات مطلق محاسبه می‌شود. در این مرحله، اثر حذف سنجه j بر اساس مقادیر به دست آمده از مرحله ۳ و مرحله ۴ محاسبه می‌شود. E_j اثر حذف معیار j را نشان می‌دهد. در نهایت در مرحله ششم، اوزان نهایی سنجه‌ها تعیین می‌شود. در این مرحله، وزن هدف هر سنجه با استفاده از اثرات حذف (E_j) مرحله ۵ محاسبه می‌شود.

در گام نهم: از روش Cocoso که یک مدل یکپارچه از روش جمع وزنی ساده (SAW) و مدل ضرب وزنی (WPM) می‌باشد برای رتبه‌بندی گزینه‌ها که مناطق شهر تهران می‌باشد، استفاده شده است. در سال ۲۰۱۸ یزدانی و همکاران (یزدانی و همکاران، ۲۰۱۸) روش کوکوسو را توسعه دادند. روش راه‌حل مصالحه ترکیبی (Cocoso) رویکرد پیشنهادی مبتنی بر وزن‌دهی ساده افزودنی یکپارچه و حالت محصول وزن‌دار نمای است (Yazdani et al, 2018, 8).

بر اساس این روش در مرحله اول ماتریس تصمیم تشکیل می‌شود. در مرحله دوم نرمال‌سازی مقادیر سنجه‌ها بر اساس معادله عادی‌سازی انجام می‌شود. در مرحله سوم به محاسبه مقادیر S_i و P_i پرداخته می‌شود و در مرحله چهارم وزن نسبی گزینه‌ها با استفاده از سه استراتژی تجمع محاسبه می‌شود و در نهایت رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس مقادیر K_i تعیین می‌شود.

$$K_i = (k_{ia}k_{ib}k_{ic})^{1/3} + \frac{1}{3}(k_{ia} + k_{ib} + k_{ic})$$

در پایان نیز وزن این مناطق با استفاده از فرمول، نرمال سازی شده تا بر اساس طیف پنج گانه لیکرت، مناطق به پنج دسته دارای فرم شهری کاملاً پراکنده، پراکنده، نیمه فشرده، فشرده و کاملاً فشرده از لحاظ وضعیت سنج‌های فرم فشرده شهری تقسیم شده و این دسته‌بندی، با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) در قالب نقشه‌ای یکپارچه ارائه شده است.

جدول ۲- امتیاز مربوط به سنج‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه تهران

مناطق شهر تهران	اختلاف و تنوع کاربری‌ها	تراکم ساختمانی مسکونی	احیا و نوسازی بافت فرسوده	تراکم جمعیتی	تراکم خیابان	پوشش دهی منزو	پوشش دهی اتوبوس	مسیرهای دوچرخه
۱	۰,۴۲۰	۱۲۲۲,۳۲۹	۲۹,۵	۱۲۱,۰۰۵	۰,۲۱۸	۰,۰۶۶۹	۰,۲۹۷	۰,۸۸
۲	۰,۴۵۱	۸۳۳,۵۰۲	۲۱,۵	۱۶۲,۹۹۰	۰,۳۰۶	۰,۰۷۳۴	۰,۳۵۰	۳,۹۸
۳	۰,۵۲۴	۹۹۰,۶۷۶	۲۹,۶	۱۲۴,۱۸۶	۰,۲۲۳	۰,۰۸۷۳	۰,۲۹۹	۱,۱۶
۴	۰,۵۰۶	۵۸۶,۴۹۵	۲۴,۹	۱۶۰,۵۶۷	۰,۲۲۶	۰,۰۲۵۳	۰,۳۳۷	۰,۷۱
۵	۰,۴۴۳	۱۱۳۰,۴۰۲	۱۰۰	۱۷۵,۲۸۹	۰,۲۸۴	۰,۰۶۲۹	۰,۳۵۰	۲,۰۱
۶	۰,۴۹۴	۷۸۰,۴۸۱	۳۸,۹	۱۳۱,۲۸۰	۰,۲۷۴	۰,۱۷۵۴	۰,۵۵۳	۵,۹۴
۷	۰,۳۶۴	۳۷۹,۴۷۹	۵۱,۷	۲۰۷,۴۸۳	۰,۲۵۰	۰,۲۱۶۶	۰,۴۸۶	۱,۲۹
۸	۰,۲۸۱	۳۴۰,۷۶۱	۶۱	۳۷۴,۸۰۴	۰,۳۲۹	۰,۱۰۵۸	۰,۵۷۳	۵,۵۵
۹	۰,۴۱۸	۲۴۹,۷۹۹	۵۸,۸	۱۰۰,۰۰۶	۰,۱۴۰	۰,۰۳۴۹	۰,۲۴۶	۵,۶۷
۱۰	۰,۳۱۳	۲۲۳,۳۵۲	۵۹,۵	۴۲۳,۱۷۵	۰,۲۸۰	۰,۰۹۷۶	۰,۵۵۲	۱,۷
۱۱	۰,۴۳۱	۳۵۳,۰۵۹	۵۱,۷	۲۶۹,۴۲۲	۰,۲۴۵	۰,۲۲۷۶	۰,۶۴۶	۱,۶۷
۱۲	۰,۴۶۵	۲۹۷,۲۷۲	۲۶	۱۵۲,۲۳۶	۰,۲۲۰	۰,۲۰۰۲	۰,۴۹۵	۱,۹۱
۱۳	۰,۳۹۶	۳۳۹,۴۱۳	۶۰,۱	۱۷۷,۹۵۹	۰,۲۷۹	۰,۰۵۳۰	۰,۳۴۷	۱,۶۷
۱۴	۰,۳۷۱	۲۷۱,۷۷۴	۵۶,۲	۳۶۲,۲۲۵	۰,۳۱۲	۰,۰۹۷۹	۰,۵۴۸	۱,۵۵
۱۵	۰,۴۹۵	۲۲۵,۶۵۱	۳۱,۹	۲۴۸,۹۶۲	۰,۲۹۲	۰,۰۳۴۷	۰,۵۰۲	۱,۳۵
۱۶	۰,۵۶۳	۲۳۰,۷۱۴	۳۹,۷	۱۵۴,۵۷۲	۰,۲۳۹	۰,۰۷۰۱	۰,۵۳۸	۳,۱۹
۱۷	۰,۴۲۸	۱۹۷,۶۴۶	۵۲	۳۹۶,۰۳۴	۰,۳۰۰	۰,۰۵۱۷	۰,۵۵۹	۲,۰۶
۱۸	۰,۶۰۹	۲۶۷,۲۳۵	۴۸,۱	۱۲۰,۴۷۷	۰,۱۹۸	۰,۰۱۲۶	۰,۳۴۱	۱,۲۶
۱۹	۰,۵۰۵	۲۱۵,۱۴۰	۱۶,۲	۱۳۸,۵۶۳	۰,۲۲۴	۰,۰۲۲۲	۰,۳۴۶	۲,۳۴
۲۰	۰,۵۷۷	۲۸۶,۴۴۹	۴۳,۳	۱۶۸,۸۵۴	۰,۲۷۰	۰,۰۸۶۱	۰,۴۶۴	۳,۴
۲۱	۰,۶۲۸	۷۱۲,۵۵۲	۵۷,۳	۴۰,۶۴۳	۰,۱۷۳	۰,۰۰۶۲	۰,۲۰۸	۲,۲
۲۲	۰,۵۴۳	۱۶۰۴,۷۲۷	۱۰۰	۴۰,۵۷۹	۰,۲۰۸	۰,۰۱۰۲	۰,۱۸۱	۷,۸۹

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

جدول ۳- امتیاز نرمال شده مربوط به سنجه‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه تهران

مناطق شهر تهران	کاربری‌ها اختلاط و تنوع	تراکم ساختمانی مسکونی	اجیا و نوسازی بافت فرسوده	تراکم جمعیتی	تراکم خیابان	پوشش دهی منزو	پوشش دهی آنبوس	مسیرهای دوچرخه
۱	۰,۴۰۱	۰,۷۲۸	۰,۱۵۹	۰,۲۱۰	۰,۴۱۳	۰,۲۶۲	۰,۲۴۹	۰,۰۲۴
۲	۰,۴۹۰	۰,۴۵۲	۰,۰۶۳	۰,۳۲۰	۰,۸۷۸	۰,۲۹۰	۰,۳۶۳	۰,۴۵۵
۳	۰,۷۲۹	۰,۵۶۴	۰,۱۶۰	۰,۲۱۹	۰,۴۳۹	۰,۳۵۰	۰,۲۵۴	۰,۰۶۳
۴	۰,۶۴۸	۰,۲۷۶	۰,۱۰۴	۰,۳۱۴	۰,۴۵۵	۰,۱۲۶	۰,۳۳۵	۰,۰۰۰
۵	۰,۴۶۷	۰,۶۶۳	۱,۰۰۰	۰,۳۵۲	۰,۷۶۲	۰,۲۴۵	۰,۳۶۳	۰,۱۸۱
۶	۰,۶۱۴	۰,۴۱۴	۰,۲۷۱	۰,۲۳۷	۰,۷۰۹	۰,۷۳۱	۰,۸۰۰	۰,۷۲۸
۷	۰,۲۳۹	۰,۱۲۹	۰,۴۲۴	۰,۴۳۶	۰,۵۸۲	۰,۹۰۹	۰,۶۵۶	۰,۰۸۱
۸	۰,۰۰۰	۰,۱۰۲	۰,۵۳۵	۰,۸۷۴	۱,۰۰۰	۰,۴۳۰	۰,۸۴۳	۰,۶۷۴
۹	۰,۳۹۵	۰,۰۳۷	۰,۵۰۸	۰,۱۵۵	۰,۰۰۰	۰,۱۲۴	۰,۱۴۰	۰,۶۹۱
۱۰	۰,۰۹۲	۰,۰۱۸	۰,۵۱۷	۱,۰۰۰	۰,۷۴۱	۰,۳۹۵	۰,۷۹۸	۰,۱۳۸
۱۱	۰,۴۳۲	۰,۱۱۰	۰,۴۲۴	۰,۵۹۸	۰,۵۵۶	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۱۳۴
۱۲	۰,۵۳۰	۰,۰۷۱	۰,۱۱۷	۰,۲۹۲	۰,۴۲۳	۰,۸۳۸	۰,۶۷۵	۰,۱۶۷
۱۳	۰,۳۳۱	۰,۱۰۱	۰,۵۲۴	۰,۳۵۹	۰,۷۳۵	۰,۲۰۲	۰,۳۵۷	۰,۱۳۴
۱۴	۰,۲۵۹	۰,۰۵۳	۰,۴۷۷	۰,۸۴۱	۰,۹۱۰	۰,۳۹۶	۰,۷۸۹	۰,۱۱۷
۱۵	۰,۶۱۷	۰,۰۲۰	۰,۱۸۷	۰,۵۴۵	۰,۸۰۴	۰,۱۲۳	۰,۶۹۰	۰,۰۸۹
۱۶	۰,۸۱۳	۰,۰۲۴	۰,۲۸۰	۰,۲۹۸	۰,۵۲۴	۰,۲۷۶	۰,۷۶۸	۰,۳۴۵
۱۷	۰,۴۲۴	۰,۰۰۰	۰,۴۲۷	۰,۹۲۹	۰,۸۴۷	۰,۱۹۷	۰,۸۱۳	۰,۱۸۸
۱۸	۰,۹۴۵	۰,۰۴۹	۰,۳۸۱	۰,۲۰۹	۰,۳۰۷	۰,۰۲۸	۰,۳۴۴	۰,۰۷۷
۱۹	۰,۶۴۶	۰,۰۱۲	۰,۰۰۰	۰,۲۵۶	۰,۴۴۴	۰,۰۶۹	۰,۳۵۵	۰,۲۲۷
۲۰	۰,۸۵۳	۰,۰۶۳	۰,۳۲۳	۰,۳۳۵	۰,۶۸۸	۰,۳۴۵	۰,۶۰۹	۰,۳۷۵
۲۱	۱,۰۰۰	۰,۳۶۶	۰,۴۹۰	۰,۰۰۰	۰,۱۷۵	۰,۰۰۰	۰,۰۵۸	۰,۲۰۸
۲۲	۰,۷۵۵	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۳۶۰	۰,۰۱۷	۰,۰۰۰	۱,۰۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

قلمرو پژوهش

کلان‌شهر تهران با مساحت بیش از ۶۰۰ کیلومتر مربع و با برآورد جمعیت ۹۴۳۰۶۲۵ میلیون نفر پرتراکم‌ترین کانون جمعیتی کشور است. قلمرو جغرافیایی کلانشهر تهران در موقعیت ۳۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۱ درجه و ۴ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۴۷ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. شهر تهران دارای ۲۲ منطقه می‌باشد که مناطق ۴، ۵، ۲، ۱۵، با جمعیت‌های ۹۱۷۲۶۱، ۸۵۶۵۶۵، ۶۹۲۵۷۹، ۶۵۹۴۶۸ به ترتیب دارای بیشترین جمعیت در کلانشهر تهران هستند (آمارنامه شهر تهران، ۱۴۰۰، ۱۲ و ۴۵).

شکل ۳- موقعیت محدوده مطالعاتی در کشور

یافته‌ها

به‌منظور رتبه‌بندی مناطق شهر تهران از نظر فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده، در ابتدا داده‌های مرتبط با هر سنجه برای مناطق ۲۲ گانه جمع‌آوری گردید و سپس امتیاز مربوط به هر سنجه به نمره استاندارد تبدیل شد (نمره یک به حداکثر برخوردار و نمره صفر به حداقل آن اختصاص یافت).

سیس با استفاده از روش Cocoso این مناطق رتبه‌بندی و سطح‌بندی شده‌اند. اوزان نهایی سنجه‌ها با استفاده از روش Mercc در جدول ۴ آورده شده است. در ادامه، w_j مخفف وزن معیار Z_j است. برای محاسبه w_j از معادله زیر استفاده می‌شود:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k}$$

جدول ۴- وزن سنجه‌ها

W_j وزن سنجه	E_j	سنجه
۰,۱۱۵	۸,۸۷۹	اختلاط و تنوع کاربری
۰,۱۲۰	۹,۲۷۶	تراکم ساختمانی
۰,۱۲۴	۹,۵۶۸	احیا و نوسازی بافت فرسوده
۰,۱۳۱	۱۰,۱۳۹	تراکم جمعیتی
۰,۱۱۶	۸,۹۴۳	تراکم خیابان
۰,۱۴۷	۱۱,۳۶۵	پوشش‌دهی مترو
۰,۱۲۰	۹,۲۵۲	پوشش‌دهی اتوبوس
۰,۱۲۷	۹,۷۶۶	مسیرهای دوچرخه

منبع: نگارنگان، ۱۴۰۳

در ادامه بر اساس روش Cocoso با استفاده از مقادیر موجود در جدول (۵) مقدار K_i (رتبه مناطق) آورده شده است.

جدول ۵- وزن نرمال شده مناطق و رتبه بندی مناطق

رتبه بندی	وزن نرمال شده	k	kc	k _b	k _a	p	s	مناطق
۱۷	۰٫۳۱۵	۱٫۵۹۲	۰٫۸۷۸	۲٫۴۷۱	۰٫۰۴۵	۶٫۶۶۶	۰٫۳۰۰	۱
۱۰	۰٫۶۰۵	۱٫۸۳۰	۰٫۹۳۵	۲٫۹۷۳	۰٫۰۴۸	۷٫۰۱۱	۰٫۴۰۶	۲
۱۵	۰٫۴۳۳	۱٫۶۸۹	۰٫۹۰۴	۲٫۶۶۹	۰٫۰۴۷	۶٫۸۳۲	۰٫۳۴۱	۳
۱۹	۰٫۱۱۸	۱٫۴۳۰	۰٫۷۸۴	۲٫۲۲۷	۰٫۰۴۰	۵٫۹۵۰	۰٫۲۷۳	۴
۳	۰٫۸۲۷	۲٫۰۱۲	۰٫۹۷۱	۳٫۳۷۳	۰٫۰۵۰	۷٫۲۱۳	۰٫۴۹۴	۵
۱	۱	۲٫۱۵۴	۱٫۰۰۰	۳٫۶۸۷	۰٫۰۵۱	۷٫۳۷۴	۰٫۵۶۳	۶
۸	۰٫۶۸۴	۱٫۸۹۵	۰٫۹۴۱	۳٫۱۲۷	۰٫۰۴۸	۷٫۰۲۹	۰٫۴۴۳	۷
۴	۰٫۸۱۳	۲٫۰۰۱	۰٫۸۸۷	۳٫۵۰۵	۰٫۰۴۶	۶٫۴۸۲	۰٫۵۵۹	۸
۲۰	۰٫۰۴۳	۱٫۳۶۹	۰٫۷۵۷	۲٫۱۲۰	۰٫۰۳۹	۵٫۷۵۵	۰٫۲۵۶	۹
۶	۰٫۷۰۲	۱٫۹۱۰	۰٫۹۲۷	۳٫۱۹۳	۰٫۰۴۸	۶٫۸۸۹	۰٫۴۶۵	۱۰
۲	۰٫۹۲۶	۲٫۰۹۴	۰٫۹۷۸	۳٫۵۷۲	۰٫۰۵۰	۷٫۲۱۸	۰٫۵۴۲	۱۱
۱۲	۰٫۵۶۳	۱٫۷۹۶	۰٫۹۲۰	۲٫۹۱۴	۰٫۰۴۷	۶٫۹۰۵	۰٫۳۹۷	۱۲
۱۶	۰٫۴۲۹	۱٫۶۸۶	۰٫۹۰۶	۲٫۶۵۸	۰٫۰۴۷	۶٫۸۵۱	۰٫۳۳۷	۱۳
۵	۰٫۷۶۱	۱٫۹۵۸	۰٫۹۴۸	۳٫۲۷۸	۰٫۰۴۹	۷٫۰۴۴	۰٫۴۷۹	۱۴
۱۴	۰٫۴۷۷	۱٫۷۲۵	۰٫۸۹۲	۲٫۷۸۱	۰٫۰۴۶	۶٫۷۰۹	۰٫۳۷۳	۱۵
۱۱	۰٫۵۸۹	۱٫۸۱۷	۰٫۹۲۳	۲٫۹۶۰	۰٫۰۴۸	۶٫۹۱۹	۰٫۴۰۷	۱۶
۹	۰٫۶۰۹	۱٫۸۳۳	۰٫۸۵۹	۳٫۱۲۱	۰٫۰۴۴	۶٫۳۴۹	۰٫۴۷۲	۱۷
۱۸	۰٫۲۳۲	۱٫۵۲۴	۰٫۸۴۹	۲٫۳۴۹	۰٫۰۴۴	۶٫۴۵۶	۰٫۲۸۰	۱۸
۲۲	۰	۱٫۳۳۳	۰٫۷۴۶	۲٫۰۵۰	۰٫۰۳۸	۵٫۶۷۵	۰٫۲۴۲	۱۹
۷	۰٫۶۸۹	۱٫۸۹۹	۰٫۹۴۷	۳٫۱۲۷	۰٫۰۴۹	۷٫۰۷۳	۰٫۴۴۱	۲۰
۲۱	۰٫۰۲۴	۱٫۳۵۳	۰٫۷۲۳	۲٫۱۳۹	۰٫۰۳۷	۵٫۴۶۸	۰٫۲۷۳	۲۱
۱۳	۰٫۴۸۲	۱٫۷۲۹	۰٫۷۴۵	۳٫۰۷۱	۰٫۰۳۸	۵٫۴۰۷	۰٫۵۰۲	۲۲

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

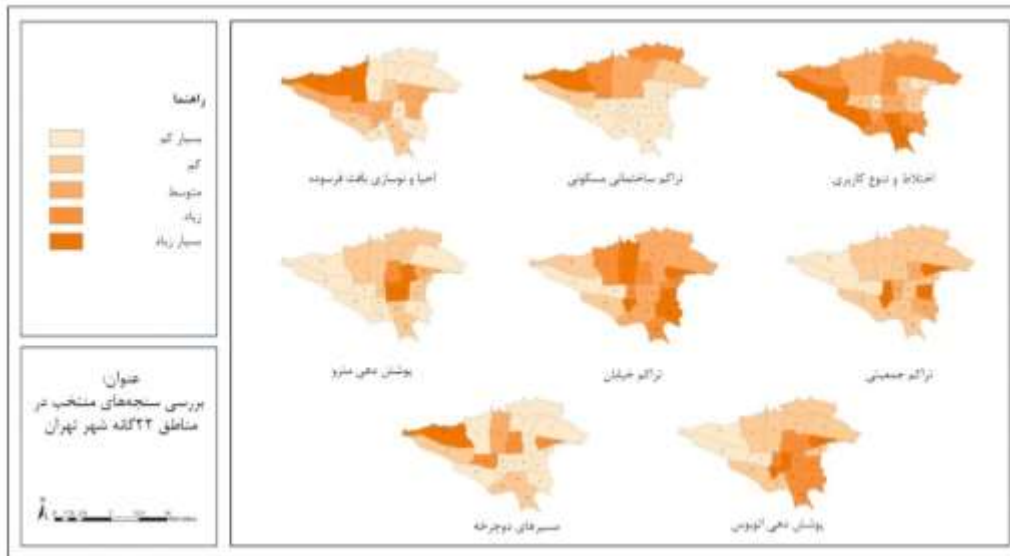
همچنین برای شناخت بهتر از وضعیت این سنجه‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده در میان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران و ارائه اولویت تخصیص این موارد به مناطق مختلف، این مناطق در ۵ گروه براساس طیف لیکرت پنج گانه معرفی شده در بخش روش شناسی، طبق جدول ۵ و تصویر ۴ رتبه بندی شده‌اند. بنابراین، مناطق شهر تهران به لحاظ سطح برخورداری از سنجه‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده، به پنج گروه به شرح ذیل تقسیم می‌گردند:

- مناطق دارای فرم شهری کاملاً پراکنده: شامل مناطق ۴، ۹، ۱۹، ۲۱ است. این مناطق به لحاظ برخورداری از سنجه‌های فرم فشرده در وضعیت بسیار نامطلوب قرار دارند و در اولویت اول برای ارتقا سطح این سنجه‌ها و برنامه ریزی فرم شهری فشرده قرار دارند.

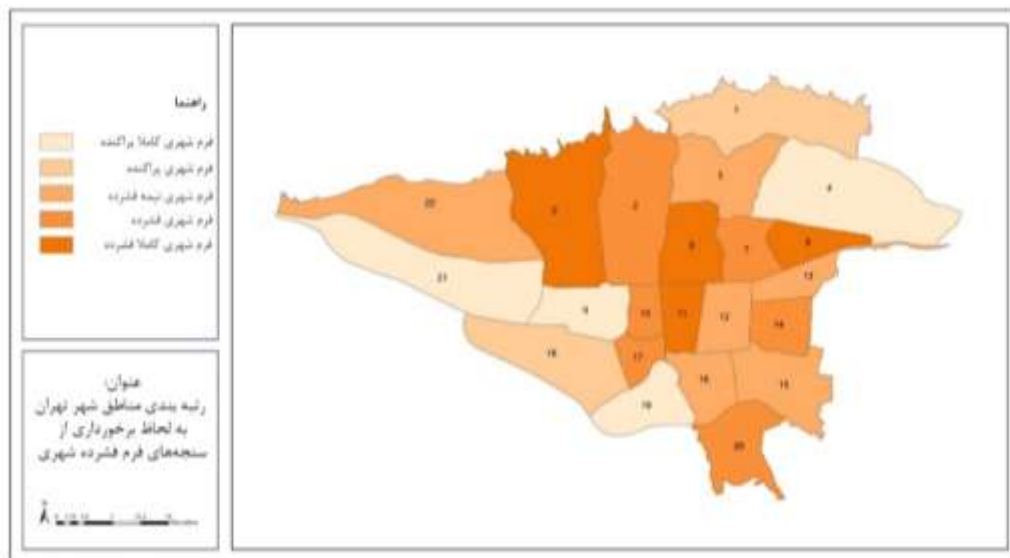
- مناطق دارای فرم شهری پراکنده: شامل مناطق ۱، ۱۸ است. که با کمبودهایی در زمینه سنجه‌های فرم فشرده مواجه‌اند و در اولویت دوم برای برنامه ریزی فرم شهری فشرده قرار دارند.

- مناطق دارای فرم شهری نیمه فشرده: شامل مناطق ۳، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۲۲ است. این مناطق به لحاظ برخورداری از سنجه‌های فرم فشرده در وضعیت نسبتاً مطلوبی قرار دارند و در اولویت سوم برای برنامه ریزی فرم شهری فشرده قرار دارند.

- مناطق دارای فرم شهری فشرده: شامل مناطق ۲، ۷، ۱۰، ۱۴، ۱۷، ۲۰ است. این مناطق به لحاظ برخورداری از سنجه‌های فرم فشرده در وضعیت مطلوبی قرار دارند و در اولویت چهارم برای برنامه ریزی فرم شهری فشرده قرار دارند.
- مناطق دارای فرم شهری کاملاً فشرده: شامل مناطق ۵، ۶، ۸، ۱۱ است. این مناطق به لحاظ برخورداری از سنجه‌های فرم فشرده در وضعیت بسیار مطلوب قرار دارند و در اولویت پنجم برای برنامه ریزی فرم شهری فشرده قرار دارد.

شکل ۴- بررسی سنجه‌های منتخب در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران

شکل ۵- طبقه بندی مناطق شهر تهران براساس رویکرد فرم کالبدی و عملکردی شهری فشرده

نتیجه‌گیری

در این مقاله در راستای ارزیابی فرم کالبدی و عملکردی شهر بر مبنای رویکرد شهر فشرده در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران پس از مرور مبانی نظری موضوع و با در نظرگیری مورد پژوهی، سنجه‌های فرم کالبدی و عملکردی شهر فشرده

به صورت ۸ مورد استخراج گردید. در ادامه از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است و این شهر به ۲۲ منطقه تفکیک شده است که میزان تحقق پذیری فرم کالبدی و عملکردی شهری فشرده در این مناطق مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته شده است و میزان برخورداری هر کدام از مناطق از سنجه‌های ۸ گانه فرم شهری فشرده شامل اختلاط و تنوع کاربری ها، تراکم ساختمانی مسکونی، درصد احیا و نوسازی بافت فرسوده، تراکم جمعیتی، تراکم خیابان، پوشش‌دهی مترو، پوشش‌دهی اتوبوس، مسیرهای دوچرخه از طریق روش آنتروپی شانون، فرمول‌های مربوطه و تحلیل در نرم افزار ArcGis محاسبه شده است و در نهایت با استفاده از روش Mercator این سنجه‌ها وزن‌دهی و با استفاده از روش Cocosو مناطق ۲۲ گانه رتبه بندی شده است. در این پژوهش، منطقه ۶ با $k=2.154$ بالاترین اولویت و منطقه ۱۹ با $k=1.333$ کم ترین اولویت و پتانسیل جهت رشد فشرده شهری را دارد و مناطق دیگر نیز با توجه به امتیاز نهایی رتبه بندی شده اند.

از جمله مهم‌ترین اقدامات بهبودبخشی در راستای ارتقا ضعف‌های موجود در مناطق و بهبود آن‌ها و تحقق فرم شهری فشرده در شهر تهران، می‌توان به افزایش تنوع و اختلاط کاربری به صورت عمودی در ساختمان‌ها و به صورت افقی در سطح شهر در جهت دسترسی راحت و کاهش مسافت طی شده برای سفرهای روزانه، تراکم ساختمانی بالا که جمعیت بیشتری را در خود جای دهند و تراکم جمعیتی بالا به این منظور است که مردم برای امکانات رفاهی و خدمات شهری و ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی مسافت‌های کوتاهی را پیاده‌روی کنند و همچنین افزایش درصد احیا و نوسازی بافت فرسوده که یکی از روش‌های دستیابی به شهر فشرده برای دستیابی به تراکم بالاتر می‌باشد و همچنین تراکم مطلوب خیابان و دسترسی بالا به حمل‌ونقل عمومی و افزایش ایستگاه‌های اتوبوس و مترو و کاهش فاصله پیاده‌روی افراد تا محل ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی و افزایش مسیرهای دوچرخه که یک راه‌حل امیدوارکننده برای پایدار کردن سیستم‌های حمل‌ونقل شهری است اشاره نمود.

سپاسگزاری

این مقاله مستخرج از پایان نامه نویسنده نخست تحت عنوان "ارزیابی و سطح بندی مناطق ۲۲ گانه شهر تهران بر مبنای رویکرد شهر فشرده" با راهنمایی نویسنده دوم و حمایت مالی مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران می‌باشد.

منابع

- آروین، محمود؛ پوراحمد، احمد. (۱۴۰۰). *تبیین نظری ساختار شهر فشرده چنددهسته‌ای به منظور ایجاد فرم شهری پایدار*. فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری، ۱۱ (۴۱)، ۲۵۳-۱۰، ۲۲۱۱۱. Doi: GAIJ.2021.6660/۱۰,۲۲۱۱۱.۲۵۳
- آفتاب، احمد؛ رحیمی، عرفان؛ جلیلی، حسین. (۱۳۹۴). *تبیین الگوی گسترش فضایی-کالبدی شهر ارومیه با رویکرد فرم شهری پایدار*. اولین کنگره بین‌المللی زمین، فضا و انرژی پاک، ۱-۱۱.
- حاتمی، هادی؛ کیافر، طاهر. (۱۳۹۵). *مفهوم شهر فشرده و ارتباط آن با پایداری شهری*. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، برلین - آلمان، ۱-۱۳.
- حسینی، هادی. (۱۳۹۶). *شهر فشرده و توسعه پایدار شهری (مطالعه شهر سبزوار)*. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال هفدهم، شماره ۴۵.
- زیاری، کرامت اله؛ پوری، حسن؛ علی‌آبادی، . (۱۳۹۱). *بافت میانی شهرها ظرفیتی برای حرکت به سمت الگوی شهر فشرده (مورد: شهر بجنورد)*. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره‌ی نوزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
- سیف‌الدینی، فرانک؛ زیاری، کرامت اله؛ پوراحمد، احمد؛ نیک پور، عامر. (۱۳۹۱). *تبیین پراکنش و فشردگی فرم شهری در آمل با رویکرد فرم شهری پایدار*. پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، ۴۴ (۸۰)، ۱۷۶-۱۵۵.

- شاهینی فر، مصطفی؛ خداداد، مهدی؛ بیرانوندزاده، مریم؛ سبحانی، نوبخت. (۱۳۹۵). *تحلیل ظرفیتی فرم شهر با تأکید بر الگوی شهر فشرده (مطالعه موردی: شهر گرگان)*. نشریه مطالعات نواحی شهری دانشگاه شهید باهنر کرمان، شماره ۲، ۳۹-۵۶.
- قربانی، رسول؛ اصغری زمانی، اکبر؛ غلامحسینی، رحیم. (۱۳۹۹). تحلیل الگوی پراکنش و فشردگی فرم شهری با رویکرد فرم شهری پایدار در کلان‌شهرها (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز). پژوهش‌های محیط‌زیست، ۱۱ (۲۲).
- نیک‌پور، عامر؛ رضازاده، مرتضی؛ الهقلی تبار نشلی، فاطمه. (۱۳۹۷). *ظرفیت‌سنجی فرم محلات بر اساس الگوی شهر فشرده (مطالعه موردی: شهر بابلسر)*. فصلنامه شهر پایدار، ۱ (۲)، ۷۹-۹۵.

References

- Ahlfeldt, G. M., & Pietrostefani, E. (2017). *The Compact City in Empirical Research: A Quantitative Literature Review*. London School of Economics, 1-73.
- Bibri, S. E. (2020). *Advances in the Leading Paradigms of Urbanism and their Amalgamation: Compact Cities, Eco – cities, and Data-Driven Smart Cities*. Springer Nature Switzerland AG: Cham Switzerland.
- Bibri, S. E., Krogstie, J., & Kærrholm, M. (2020). *Compact city planning and development: Emerging practices and strategies for achieving the goals of sustainability*. Developments in the Built Environment. <https://doi.org/10.1016/j.dibe.2020.100021>
- Conticelli, E. (2020). *Compact City as a Model Achieving Sustainable Development, Sustainable Cities and Communities, Encyclopedia of the UN Sustainable*. Development Goals. Springer, Cham, 1-10. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71061-7_35-1.
- Fahim, A. U., & Miti, S. S. (2021). *Sustainable Urban Compact Form Measurement: A Case Study on Dhanmondi and Uttara*. Department of Urban and Regional Planning, Jahangirnagar.
- Fan, T., & Chapman, A. (2022). *Policy Driven Compact Cities: Toward Clarifying the Effect of Compact Cities on Carbon Emissions*. sustainability, 14(19) 1-19. <https://doi.org/10.3390/su141912634>.
- Fang, Q., Homma, R., Inoue, T., Liu, Q., & Qiyang, Z. (2023). *Spatio-temporal Variation of Urban Bus Ridership Using Smart Card Data in a Compact City*. International review for spatial planning and sustainable development C: Planning and Design Implementation, 11(1), 192-207. https://doi.org/10.14246/irpspd.11.1_192.
- Gang, X., Zhengzi, ZH., Limin, J., & Rui, ZH. (2020). *Compact Urban Form and Expansion Pattern Slow Down the Decline in Urban Densities: A Global Perspective*. Land Use Policy, 94(4), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104563>.
- Hanssen, G. S., & Hofstad, H. (2013). *Compact City Policies in England*. Denmark, the Netherlands and Norway, Norwegian Institute for Urban and Regional Research, 1-126.
- Haarstad, H., Kjærås, K., Røe, P. G., & Tveiten, K. (2023). *Diversifying the compact city: A renewed agenda for geographical research*. Dialogues in Human Geography, 13(1), 1-20. <https://doi.org/10.1177/20438206221102949>.
- Kain, J-H., Adelfio, M., Stenberg, J., & Thuvander, L. (2022). *Towards a systemic understanding of compact city qualities*. Journal of Urban Design, 27(1), 130-147. <https://doi.org/10.1080/13574809.2021.1941825>.
- Kotharkar, R., & Bahadure, P. (2012). *Vyas, A. Compact City Concept: It's Relevance and Applicability for Planning of Indian Cities*. In Proceedings of the PLEA2012—28th Conference, Opportunities, Limits and Needs Towards an Environmentally Responsible Architecture, Lima, Perú, 7-9.
- Lee, J. H., & Lim, S. (2018). *The selection of compact city policy instruments and their effects on energy consumption and greenhouse gas emissions in the transportation sector: The case of South Korea*. Sustain. Cities, vol 37, 116-124. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.11.006>.
- Metre, K., Baghel, H., Suman, G., Batra, M., & Ghodmare, S. D. (2021). *Compact City and Related Impact on Sustainable Development in Urban Areas*. Civil Engineering Department,

- G. H. Raisoni College of Engineering, Nagpur, India, vol 87, 523- 530. https://doi.org/10.1007/978-981-15-6463-5_50.
- Nadeem, M., Aziz, A., Al-Rashid, M A., Tesoriere, G., Asim, M., & Campisi, T. (2021). *Scaling the Potential of Compact City Development: The Case of Lahore, Pakistan*. Sustainability, 13(9), 1-22. <https://doi.org/10.3390/su13095257>.
- OECD. (2012). *Compact city policies: a comparative assessment. OECD Green Growth Studies*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264167>.
- Rode, P. (2014). *The politics and planning of urban compaction: the case of the London Metropolitan region, 4th Holcim Forum 2013*. “Economy of Sustainable Construction”, Mumbai, India, 111-122.
- Rudolf, S., Kienast, T. F., & Hersperger, A. (2018). *Planning for compact urban forms: local growth-management approaches and their evolution over time*. Journal of Environmental Planning and Management, (61)3, 474-492. <https://doi.org/10.1080/09640568.2017.1318749>.
- Wang, M. (2022). *Building a Compact City Spatial Planning in Yinchuan City, Western China*. Department of Public Administration Zhejiang University of Finance and Economics Zhenjiang, China. Cham: Springer. 126.